

Od redakcji

W ćwierć wieku po Jesieni Ludów „Poznańskie Studia Slawistyczne” zaprosiły do refleksji nad zjawiskiem dysydenctwa, kontestacji i oporu z perspektywy współczesnej, obejmującej nie tylko, najsilniej obecne w powszechnych skojarzeniach, przejawy buntu wobec komunistycznej utopii – która fałszowała rzeczywistość kulturową, społeczną i polityczną krajów słowiańskich od połowy XX wieku – ale także dzisiejsze formy kontestacji i niezgody. Oddawany do rąk czytelnika numer łączy pola przedmiotowe filologii (literaturoznawstwa), kulturoznawstwa, filmoznawstwa, socjologii i nauk politycznych. Interdyscyplinarne analizy dwudziestu dwóch autorów (z Bułgarii, Chorwacji, Czech, Polski, Rosji, Serbii i Ukrainy) objęły szeroki wachlarz problemów. Część tekstów koncentrowała się wokół kwestii opozycyjnej działalności politycznej, czyli pisarstwa i aktywności tych, których nazwiska stanowią synonim dysydenta lub symbol opozycji (Milovan Đilas, Václav Havel, Milan Kundera, Bogdan Radica).

Najwięcej uwagi badacze poświęcili artystycznym reprezentacjom buntu wobec ideologii komunistycznej i socjalistycznej. Większość autorów omawia kwestie dysydenctwa i sprzeciwu na przykładach kontestacji artystycznej, głównie literackiej, dramaturgicznej, filmowej i teatralnej, eksponując problemy kultury oporu, której narzędziem i orężem stawały się kategorie estetyczne i poetyka. Na materiale literatury bułgarskiej (poezja lat 60. i 70. XX wieku), chorwackiej (nurt jeans prozy oraz dramaty: Ivo Brešan, Ivan Kušan, Vlatko Perković, Tonči Petrasov Marović, Antun Šoljan), czeskiej (Karel Michal, Pavel Zajiček), rosyjskiej (Efim Etkind, Nikołaj Sokołow, Aleksander Zinowiew), ukraińskiej (autobiografie) oraz chorwackiego filmu (w reżyserii Tomislava Radicia) i teatru (Radovan Ivšić – niepokorny wobec dwóch totalitaryzmów, faszystowskiego i komunistycznego) można prześledzić heterogeniczne, zróżnicowane warianty i odmiany buntu politycznego, leżącego u podłoża opozycyjnej twórczości w krajach

socjalistycznych. Na przykładzie polskim (Pomarańczowa Alternatywa) i czeskim (České děti) zostały ukazane alternatywne ruchy społeczne realizujące się w odmianach performansu i widowisk. W pracach składających się na niniejszy numer widoczne jest też przesunięcie zainteresowań badawczych z pola działalności dysydentów w systemach totalitarnych, fałszujących rzeczywistość, ku powinnościom obywatelskim, ciężącym na świadomych swjej roli podmiotach świata ponowoczesnego (np. Dubravka Ugrešić, Zachar Prilepin). Ich autorzy przypominają, że nawet w przestrzeni postmodernistycznej felicytologii nie zniknęły obszary wspólnotowego lub indywidualnego niezadowolenia, motywujące „wykluczonych z powszechnego szczęścia” do zaprojektowania działań i podjęcia praktyk podważających mainstreamowe wyobrażenia o nienaruszalności panującego porządku społecznego.

Część badaczy podjęła także próbę rewizji znaczenia kultury oporu oraz jej konstruowania i kategoryzacji w odmiennych warunkach totalitaryzmu bułgarskiego, skutecznie eliminującego przejawy dysydenckie, które zdołały się zakorzenić i objąć swym wpływem kontestujące kręgi społeczne w innych krajach „realnego socjalizmu”. Perspektywę komparatystyczną w odniesieniu do specyfiki bułgarskich realiów stosują Dorota Gołek-Sepełtiewa i Gergina Krsteva.

Fundamentalne pytania dotyczące przetransformowanej roli dysydenta w świecie ponowoczesnym stawia Žarko Paić w eseju *Muzeum niepokorności*. W postmodernistycznej kulturze globalnej – twierdzi Paić – powstaje rzeczywistość demokracji cybernetycznej, dla której niezbędna jest nowa definicja tożsamości polityki, a także nowe pojęcie oporu. Obowiązki dysydenta i intelektualisty zastępuje imperatyw niepokornej wolności, prezentacji obywatelskiego nieposłuszeństwa wobec niewystarczającego i niesprawiedliwego prawa. Miejsce dysydenta, którego zadaniem był protest przeciwko kłamstwu i przemocy, zajmuje (według Paicia) usieciowiony *dysentolog*, artykułujący nową koncepcję „opinii publicznej i wspólnoty komunikacyjnej obywateli”.

Refleksja nad szerokim spektrum problemowym kultury oporu i ruchów oporu (w wariantach dysydenctwa, kontestacji, buntu, obywatelskiego nieposłuszeństwa, kultur opozycyjnych, subwersji) wydobywa w perspektywie porównawczej podobieństwa i różnice pomiędzy społecznymi i indywidualnymi wyrazami sprzeciwu w krajach słowiańskich, w szczególności sposób

naznaczonych przez utopię komunistyczną, ale też borykających się obecnie z deficytem wolności (o obliczach współczesnego buntu piszą Amelia Licheva, Barbara Czapik-Lityńska, Žarko Paić, Urszula Roman i częściowo Helena Peričić).

Zamieszczone w numerze materiały prezentują osiągnięcia współczesnej myśli sławistycznej, sięgającej po nowoczesne metodologie, rewidującej tradycyjny repertuar humanistyki, wiążąc rzeczywistość świata kultury z rzeczywistością społeczną i polityczną. Wydarzenia ostatnich miesięcy, których sceną jest Ukraina, każą wątpić, że kwestia oporu i sprzeciwu należy do słusznie minionej przeszłości, a zmuszają raczej do wysnucia wniosku, że – niestety – może stać się na dłużej problemem naszej współczesności.

Bogusław Zieliński
Krystyna Pieniążek-Marković

